

Inovace studia molekulární a buněčné biologie reg. č. CZ.1.07/2.2.00/07.0354

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Investice do rozvoje vzdělávání

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

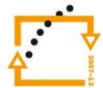

Investice do rozvoje vzdělávání

ZTOX / Základy toxikologie

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Investice do rozvoje vzdělávání

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Investice do rozvoje vzdělávání

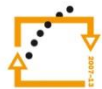
Orgánová toxicita IV. – Endokrinní, kožní, reprodukční toxicita

Radim Vrzal

Investice do rozvoje vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Investice do rozvoje vzdělávání

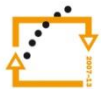
Seznámení s toxickými účinky na hormonální, kožní a reprodukční systém

Endokrinní disruptor, Dermatitida, Chloracne

Investice do rozvoje vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Toxicita endokrinního systému

Endokrinní systém – ovlivňuje systémy specifické pro určitý druh činnosti

- k udržení homeostázy

Toxicita spojena s odlišným vývojem, růstem, reprodukcí

Hormone Group	Example	Origin	Regulated Process
Androgens	Testosterone	Testes, adrenals	Sexual differentiation, fertility, secondary sex characteristics, sexual function, libido
Estrogens	17 β -Estradiol	Ovaries, testes	Sexual differentiation, fertility, secondary sex characteristics, bone density maintenance, blood coagulation
Glucocorticoids	Cortisol	Adrenals	Bone formation, wound healing, growth, development
Thyroid hormones	Thyroxine	Thyroid gland	Fetal brain and bone development, oxygen consumption, gut motility

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Investice do rozvoje vzdělávání

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Endokrinní systém

= Uspořádání žláz produkujících hormony, které regulují tělesné funkce

- Funkce
  - zachování homeostázy (reprodukce, metabolismus, produkce energie)
  - fyziologická progrese (fetální vývoj, růst)
- Musí zachytit signály a přenést je dovnitř těla

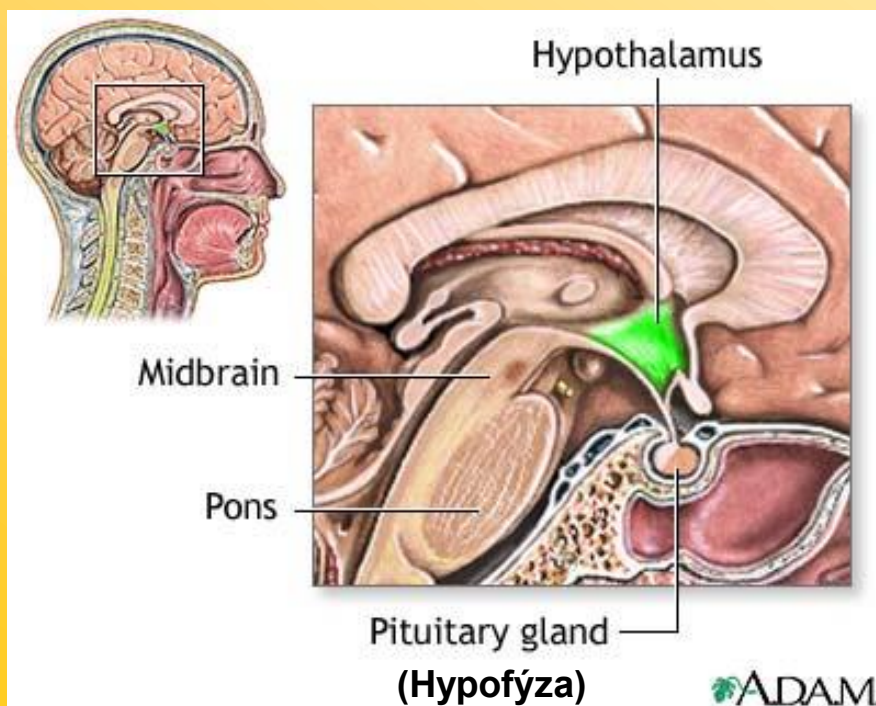
- Interní

- Externí → např. zahájení reprodukce jako důsledek změny teploty prostředí či délky dne u některých druhů

Endokrinní systém II.

Přenos signálu začíná v mozku – hypothalamus
– **sekrece peptidových hormonů** – rychlá syntéza i degradace → **okamžitá, krátkotrvající** odpověď

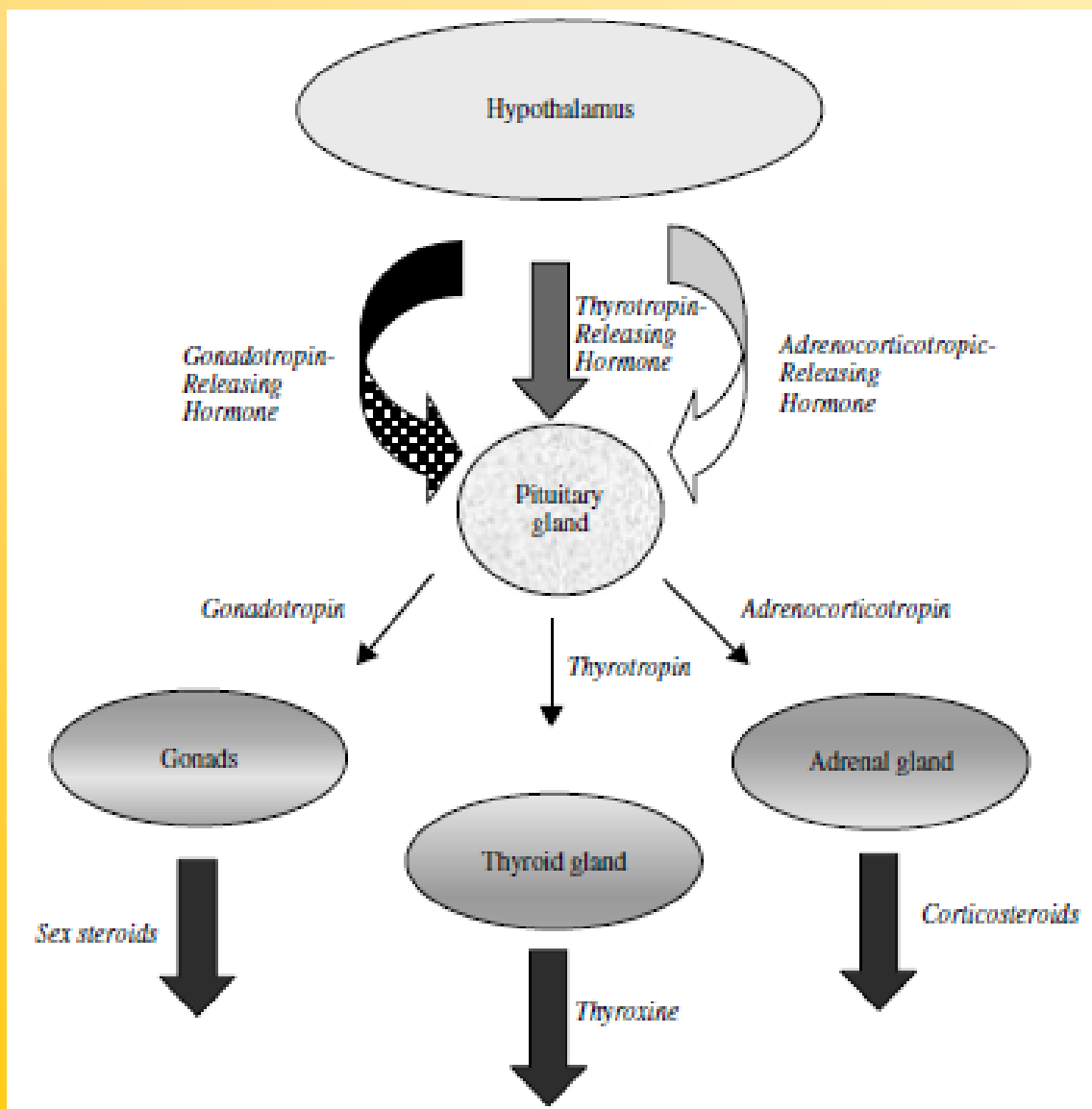

-GHRH – „hormon uvolňující růstový hormon“ (+)
-Somatostatin (-)

→ Uvolňovány v pulsech
→ Stimulace / Inhibice sekrece růstového hormonu uvolňovaného z hypofýzy

Sekrece hormonů – asociace s spánkem, ovulací, sexuálním chováním

Endokrinní systém III.

OSY :
Hypothalamus –
Hypofýza -
Gonády

Investice do rozvoje vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

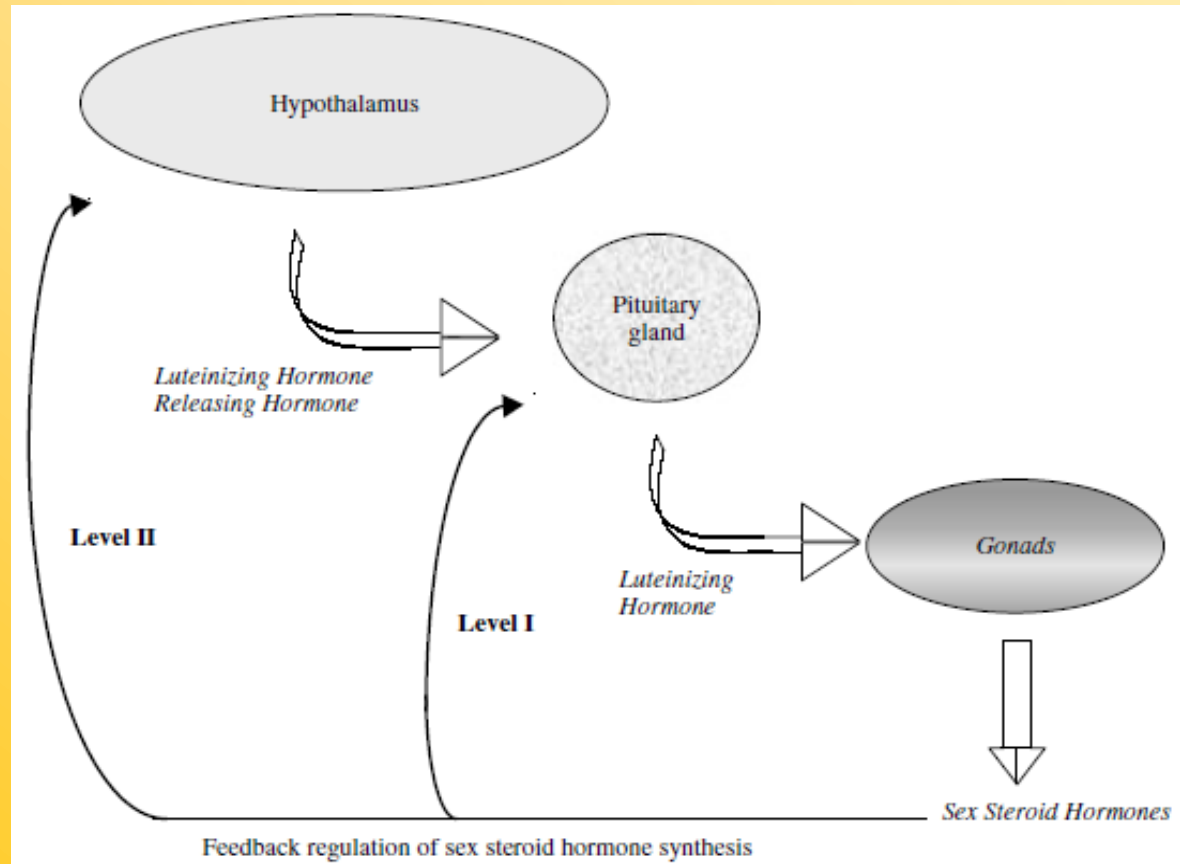

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Endokrinní systém IV.

Výhoda signální kaskády:

- Několik míst pro přísnou regulaci (např. testosteron)

Typy hormonů:

- Peptidové hormony = rychlá syntéza/degradace - Rychlá signalizace přes membránově vázané receptory

- Steroidy – stabilnější, nutný vstup do buněk, delší doba odezvy

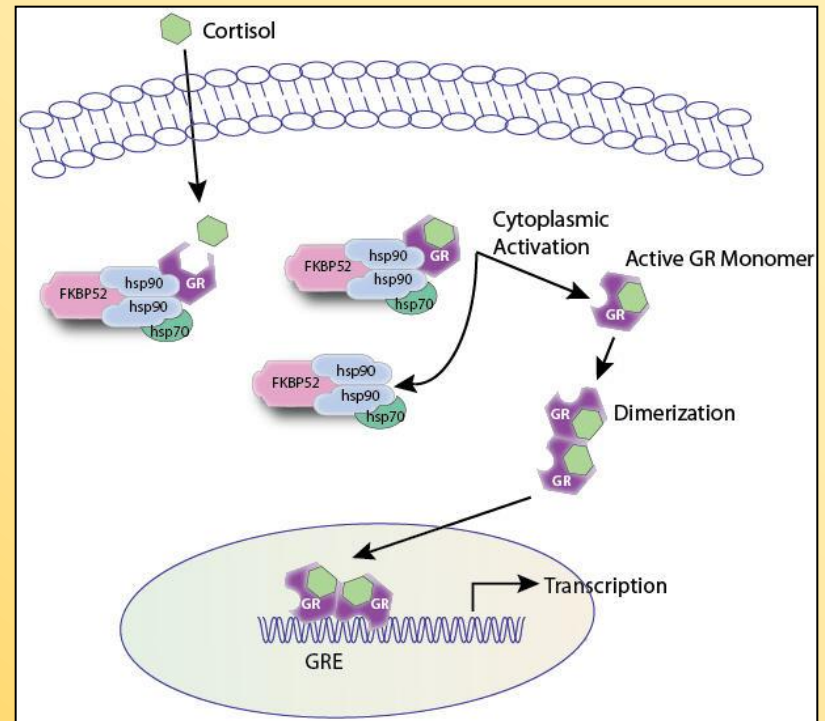
Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Endokrinní systém V.

Jaderné receptory

SUPERRODINA

- Cytosolická lokalizace – GR, PR, AR, MR - asociace s HSP
- Jaderná lokalizace – VDR, TR, RAR
  - asociace s chromatinem, heterodimerizace s RXR
- ER – jaderná lokalizace, homodimerizace

Ligandem řízené transkripční faktory !!!

Strukturní podobnost ligandů s xenobiotiky

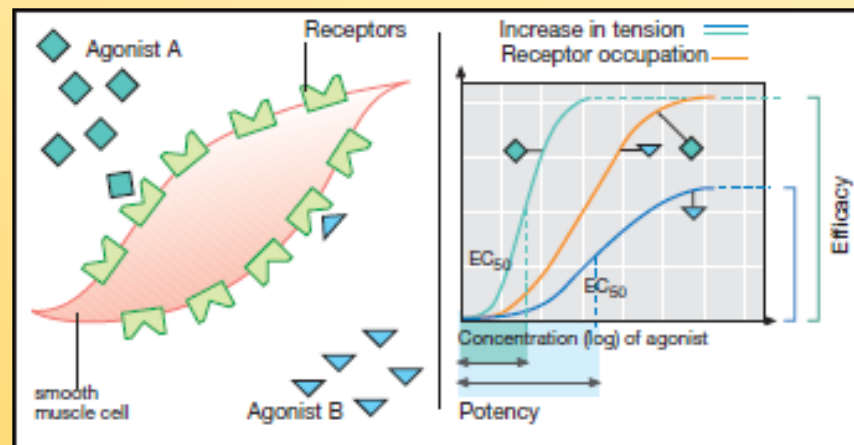
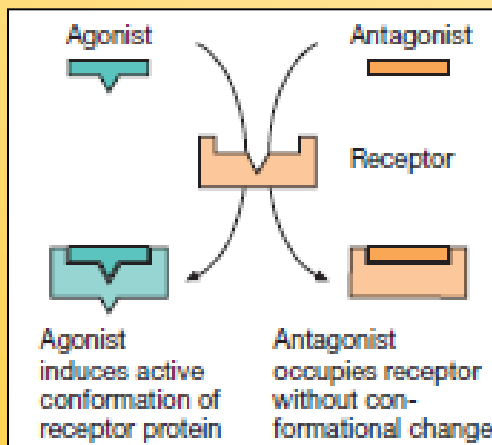

agonista vs antagonist

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Endokrinní systém VI.

Agonista vs. antagonist

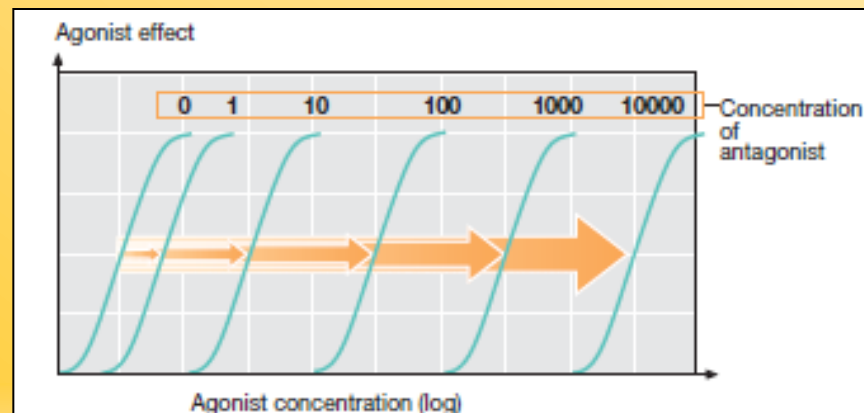

Agonista – afinita k receptoru a konformační změna vedoucí k biologické odpovědi

Parciální agonista – nižší účinnost, neschopnost produkce maximální odpovědi

Antagonista – váže se na receptor, nevyvolává odpověď, zeslabuje účinek agonisty

Pozor !!! Funkční antagonismus (např. insulin, glukagon)

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

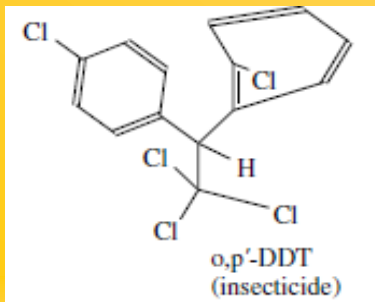
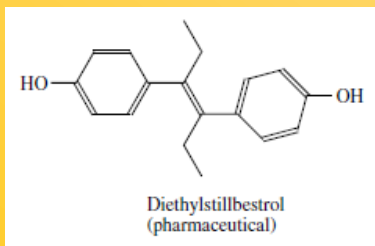
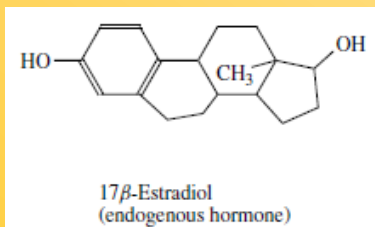
Endokrinní disrupce

Agonisté hormonálních receptorů

- xenobiotika – stimulace fyziologických procesů v nepřítomnosti endogenního ligandu (např. gynekomastie)

Estrogenní receptor - většina xenobiotik má nízkou estrogenní aktivitu - muži, nevyzrálí jedinci, embrya = citliví

- gynekomastie – častý vedlejší efekt estrogenních léčiv → feminizace

Chemical	Potency
17β-Estradiol	100
Diethylstilbestrol	74
4-Nonylphenol	0.005
4-Octylphenol	0.003
4-tert-Octylphenol	0.00036
o', p'-DDT	0.00011
o', p'-DDE	0.00004
2', 5'-Dichloro-4-biphenylol	0.62
2', 4', 6-Trichloro-4-biphenylol	1.0
2', 3', 4', 5'-Tetrachloro-4-biphenylol	0.82
Bisphenol A	0.005
Butylbenzylphthalate	0.0004

Endokrinní disrupce II.

Antagonisté hormonálních receptorů

Estrogenní receptor

- tamoxifen – antagonist v reprodukční tkáni, agonista v prevenci ztráty hustoty kostních minerálů a redukci sérového cholesterolu či v profylaxi na estrogenech-responsivních rakovinách prsou

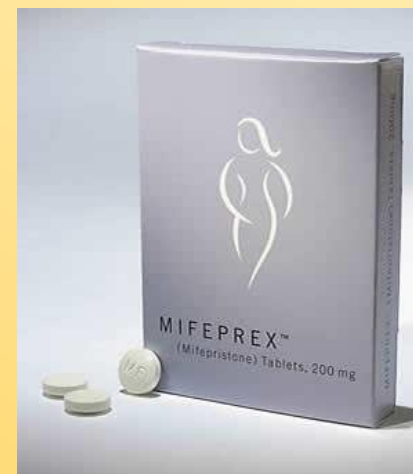
- fulvestrant, raloxifen, flavonoidy, PCBs

→ **Defeminizace** (narušení menstruace, plodnosti, embryoletalita)

Androgenní receptor – cimetidin, cyperoteron acetát, hydroxyflutamid

- DDT metabolis p,p'-DDE, hydroxylované PCB

→ **demaskulinizace**

Glukokortikoidní receptor - mifepriston (RU486)

- negativní ovlivnění růstu, vývoje

Investice do rozvoje vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

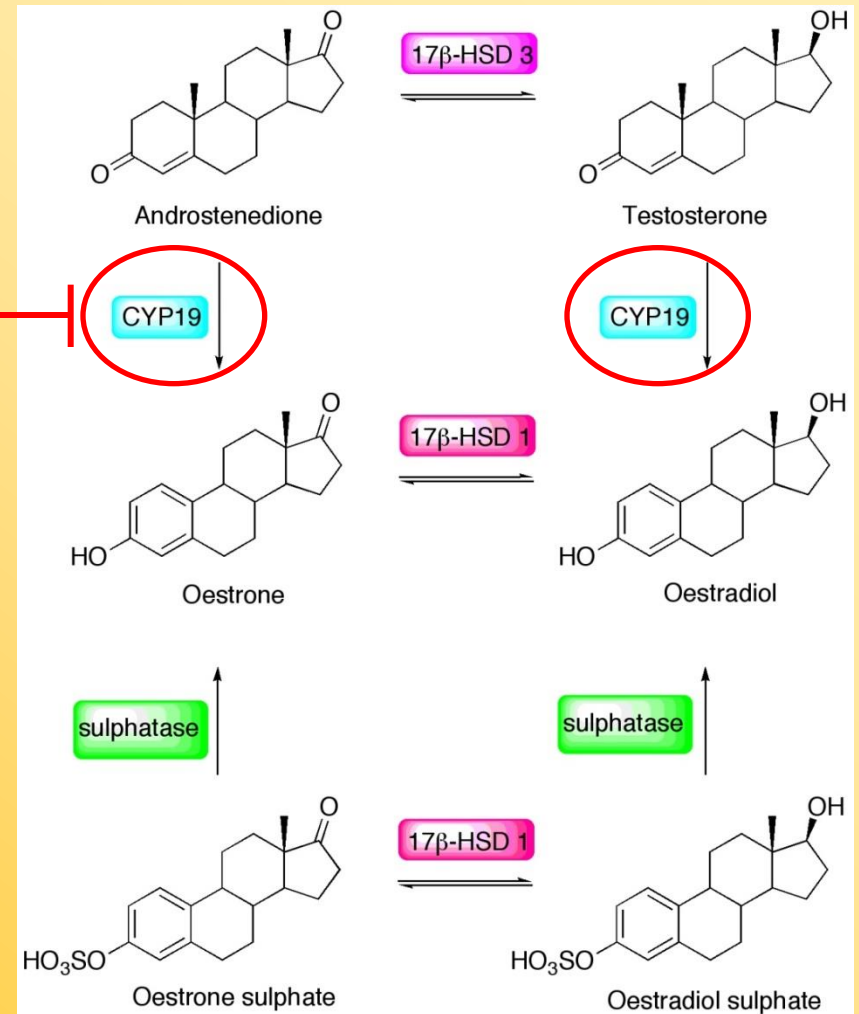
INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Endokrinní disrupce III.

Inhibitory syntézy hormonů

- **Inhibice CYP19 (aromatasa)**
  - fadrozol, anastrozol, letrozol – snížení hladiny E2 → **defeminizace**

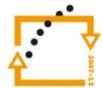

= využití jako Als pro účely IVF

Investice do rozvoje vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Endokrinní disrupce IV.

Induktory hormonální clearance

- inaktivace glukuronidací, sulfatací = fáze II
- indukce PXR, CAR (fenobarbital) a AhR ligandy (dioxin)

Zvýšená clearance a nižší obsah cirkulujících hormonů (např. hypothyreodismus – u narozených – kretenismus; u dospělých – snížená funkce srdce, plic, střeva, ledvin)

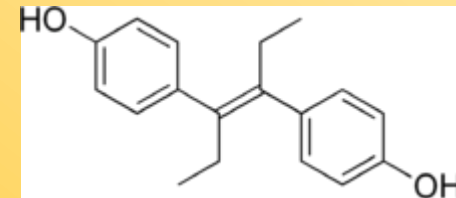
Vytěsnění hormonů z vazby na proteiny

- přenos krví ve vazbě na SHBG (sex hormone binding globulin), CBG (kortikosteroid binding globulin), TBG (thyroxin binding globulin), albumin
- kompetice o vazbu s xenobiotiky (fenolické látky, nitrofenoly – u tyroxinu; bisfenol A, pyretroidní insekticidy – u testosteronu a 17beta-estradiolu)

Endokrinní disrupce V.

DES (diethylstilbestrol)

- 40.- 60. léta 20.st. – předepisováno jako prevence potratu v USA
  - dcery matek na DES – vyšší výskyt adenokarcinomu vagíny a děložního hrdla, strukturní abnormality reprodukčního ústrojí, neplodnost, potraty
  - synové matek na DES – *u zvířat* - zvýšený výskyt prostatické metaplazie
    - z epidemiologických dat – testikulární abnormality, hyperplazie prostaty, nesestouplá varlata
- Účinky v důsledku nadměrné estrogení aktivity DES

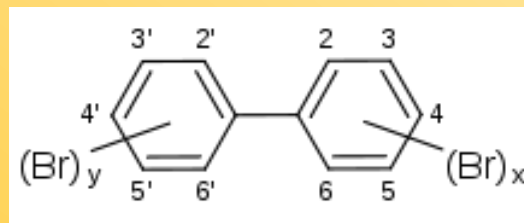
Endokrinní disrupce VI.

PBB (polybromované bifenyly)

-1973 - Michigan - retardéry hoření přidány do krmiva pro dobytek

- cca 4000 lidí vystaveno PBB z masa

➔ dcery matek, které jedly maso – korelace počátku menstruace s expozicí – nejvíce exponované dcery = nástup menstruace o 1 rok dříve

Endokrinní disrupce VI.

Estrogenní léčiva – expozice dětem či dospělým → abnormality reversibilního charakteru

- gynekomastie – vývin prsou u mužů
- narušení poměru androgeny / estrogeny – např. použití lubrikačního krému obsahujícího estrogeny

- pseudopředčasná puberta – např. krémy na kůži proti dermatitidě – pubické ochlupení, změny v pohlavních orgánech, vývin prsou

Environmentální estrogeny – asociace předčasného vývinu prsou u žen (< 8 let) v závislosti na expozici esterům ftalátu – Puerto Rico

- Kepone (chlordecon) – insekticid s estrogenní aktivitou – expozice u žen = třes, ztráta hmotnosti, nervozita; u mužů – testikulární dysfunkce

Investice do rozvoje vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

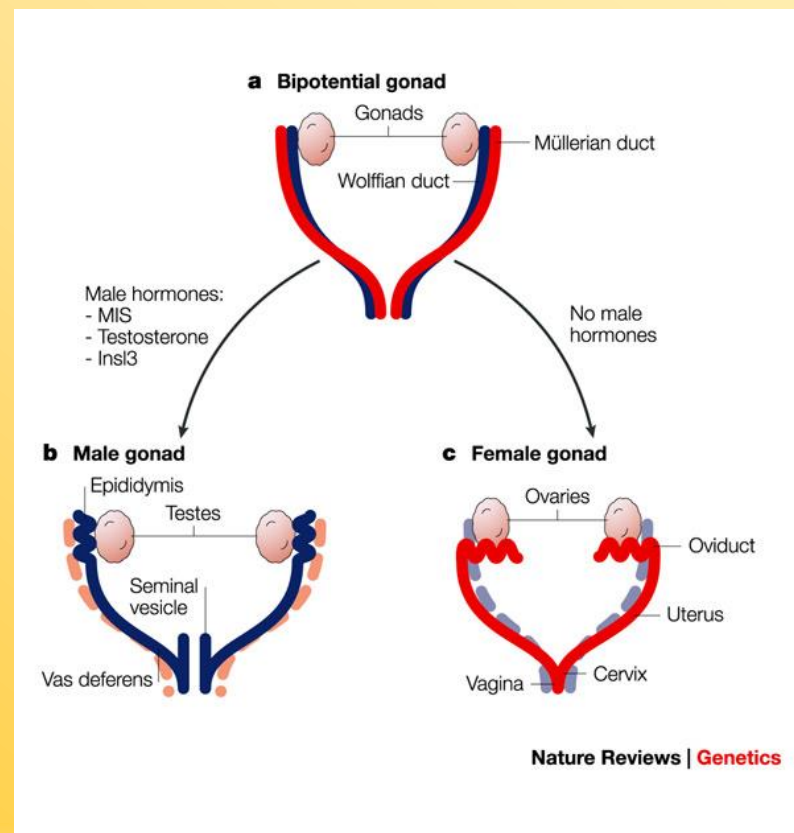
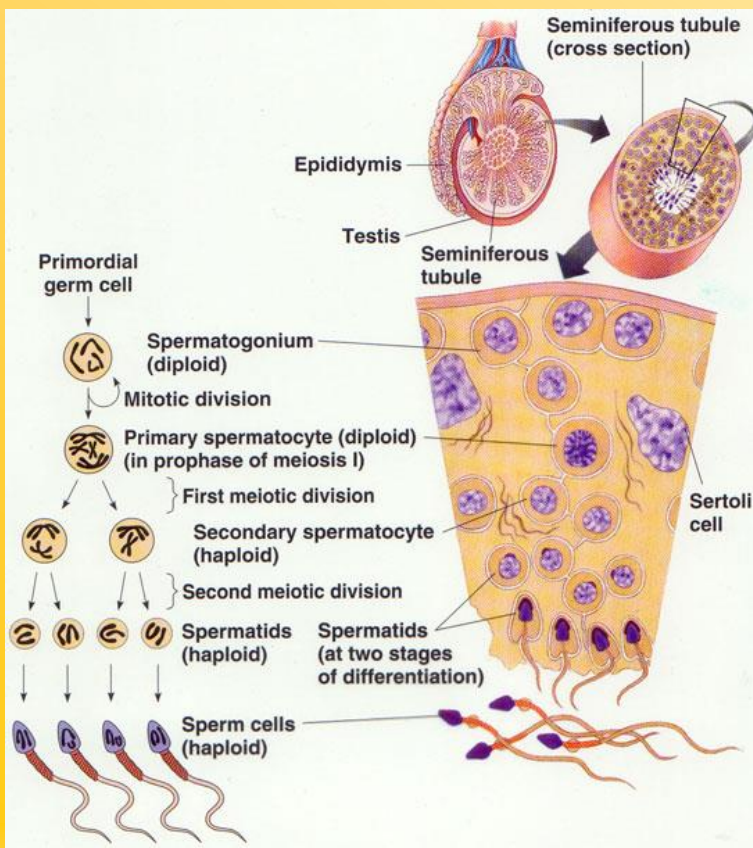
Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Investice do rozvoje vzdělávání

- Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.***

Mužská reprodukční fyziologie

- Semenotvorné tubuly – spermatogenese
- Intersticiální kompartment - Leidigovy buňky – produkce testosteronu
- sekrece androgenů je důležitá u vyvíjejícího se plodu → regrese Müllerových kanálků a vývoj Wolfových kanálků

Investice do rozvoje vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Cíle toxikant na mužský reprodukční systém

- **Obecné mechanismy**
  - agonisté / antagonisté
  - inhibice enzymů syntézy steroidů
- **Vliv na zárodečné buňky** – spontánní potrat u žen mužů exponovaných **vinyl chloridu**
  - ethylnitrosomočovina – reversibilní sterilita u myši
  - **aktinomycin D** – interkalace do DNA a narušení struktury a funkce spermatozoí
- **Vliv na spermatogenesi** – antibiotika, antimetabolity v léčbě rakoviny (**vinblastin**)
  - ionizující záření, delší zahřívání šourku
- **Vliv na sexuální chování** – anabolické steroidy, antidepresiva ovlivňují libido, ejakulaci
- **Vlivy na estrogenní funkci** – **cimetidin** – kompetice o vazbu na AR s testosteronem; DES antagonizuje aktivitu fetálního testosteronu

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

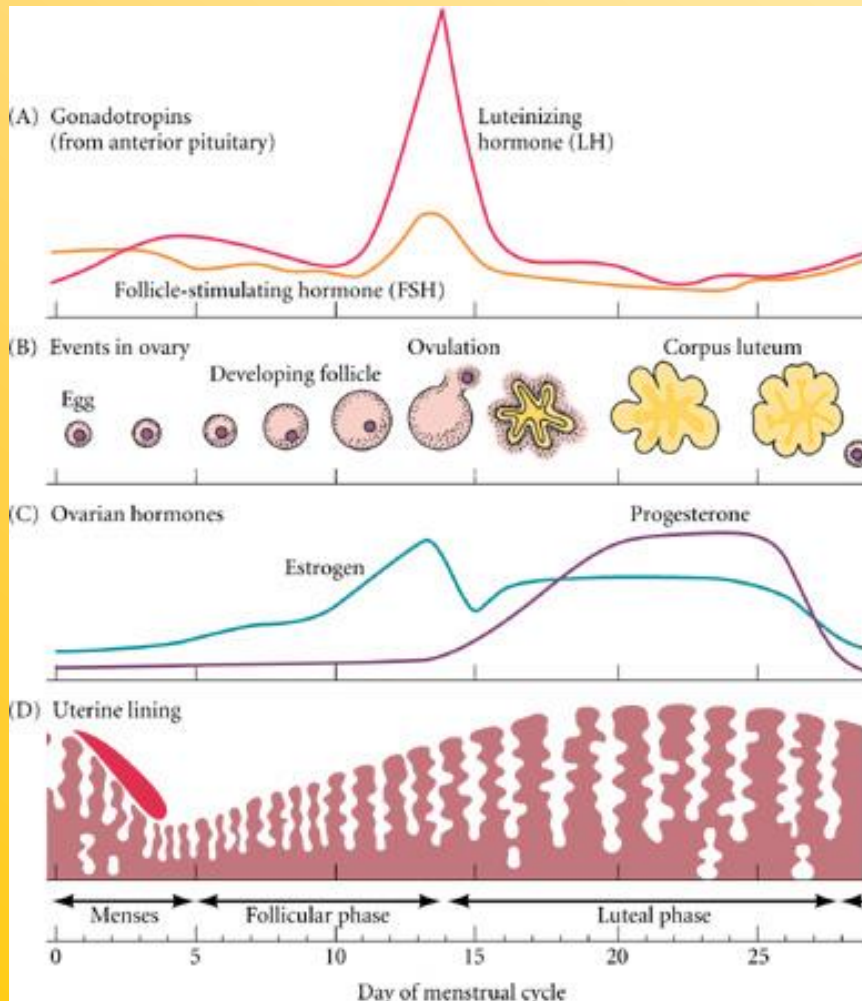
OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

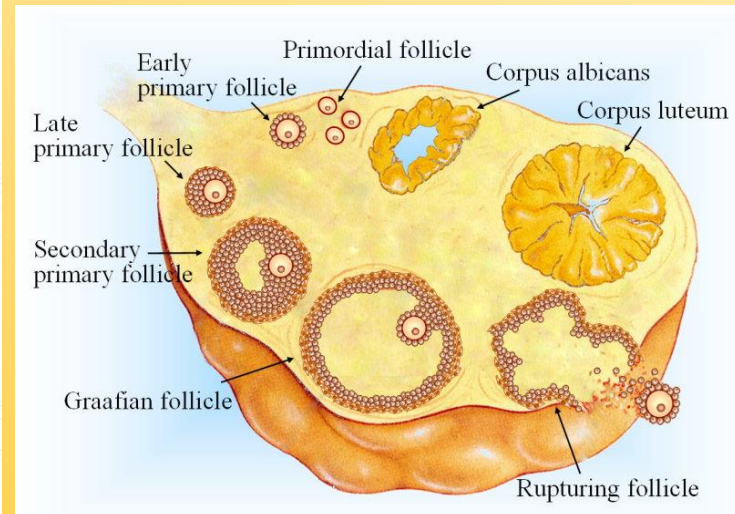
Investice do rozvoje vzdělávání

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Ženská reprodukční fyziologie

- LH, FSH – stimulace uvolnění estrogenu a progesteronu z ovarií
- Estrogen sekretován z rostoucího folikulu

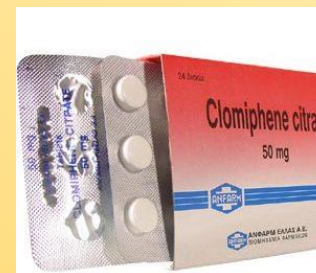
Cíle a mechanismy toxikant na ženský reprodukční systém

Endokrinní disruptory – **DES** – *in utero* expozice → vaginální karcinomy

- **kepon, methoxyclo**r – maskulinizace samic potkanů
- PCBs, DDT – induktory karcinogeneze prsou

Účinek na vaječníky a dělohu – **cyklofosamid, vinkristin** – předčasná menopauza

- tamoxifen, clomipfen – antiestrogeny

Vlivy na sexuální chování – methadone, cannabis, alkohol – pokles ženského libida

Investice do rozvoje vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Kožní toxicita

3 vrstvy –

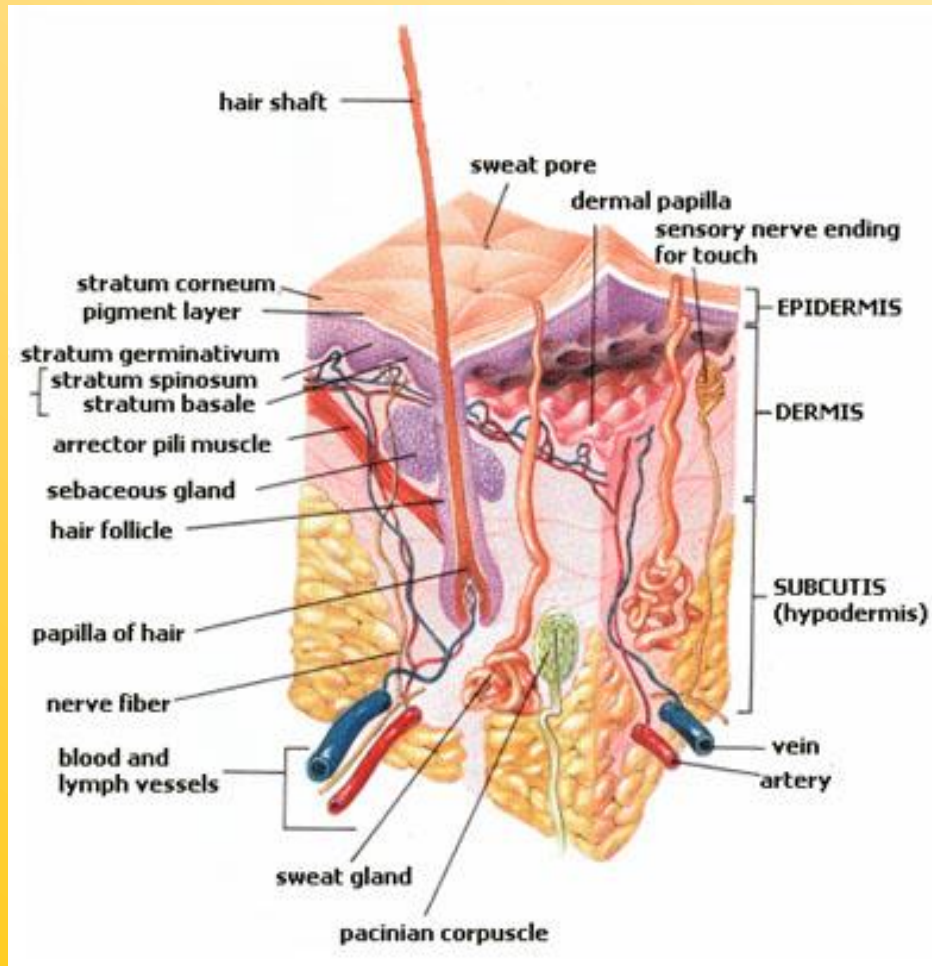
Dermis – podporující funkce – kolagen, elastin-sekrece fibroblasty

Kapiláry zásobují vlasové folikuly a sekreční buňky potních žláz

Vnější Epidermis tvořena keratinocyty – spojeny desmosomy

Melanocyty

Langerhansovy buňky

Investice do rozvoje vzdělávání

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Kožní toxicita II.

Kontaktní dermatitida – 90% případů nemocí z povolání v USA (Americká Akademie Dermatologie)

- zahrnuje 2 rozdílné zánětlivé procesy – iritační dermatitida a alergická dermatitida – nerozlišitelné projevy = erytém, ztvrdnutí, odlupování, tvorba puchýrků – přítomné na místě expozice

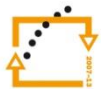
- infiltrace lymfocytů a eosinofilů

Investice do rozvoje vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Iritiční dermatitida

- Neimunitní odpověď daná přímým účinkem látky na kůži
  - proměnné jako koncentrace, pH, teplota, opakovaný kontakt mají vliv na vyrážku
  - silné kyseliny, louhy, rozpouštědla
  - nedochází k vzniku iritace běžnými zánětlivými cestami

Agent	Examples
Water	—
Cleansers	Soaps and detergents
Bases	Epoxy resin hardeners, lime, cement, and ammonium
Acids	Hydrochloric acid and citric acid
Organic solvents	Many petroleum-based products
Oxidants	Peroxides, benzoyl peroxide, and cyclohexanone
Reducing agents	Thioglycolates
Plants	Orange peel, asparagus, and cucumbers

Alergická dermatitida

- Představuje opožděnou hypersenzitivitu (typ IV)
  - minimální množství vyvolá zřejmou reakci (rozdílné od kontaktní dermatitidy)
  - prvotní vystavení alergenu
  - genetická komponenta – HLA alely k alergiím na Ni, Cr, Co
  - opakovaná expozice
  - nízkomolekulární látky (hapteny) <1000 Da – některé podstupují kožní biotransformaci – vazba na epidermální proteiny – některé proteiny na povrchu Langerhansových buněk

Source	Allergen(s)	Examples
Plants and trees	Rhus	Poison oak and ivy
Metals	Nickel and chromium	Earrings, coins, and watches
Glues and bonding agents	Bisphenol A, formaldehyde, acrylic monomers	Glues, building materials, and paints
Hygiene products and topical medications	Bacitracin, neomycin, benzalkonium chloride, lanolin, benzocaine, and propylene glycol	Creams, shampoos, and topical medications
Antiseptics	Chloramine, glutaraldehyde, thimerosal, and mercurials	Betadine
Leather	Formaldehyde and glutaraldehyde	
Rubber products	Hydroquinone, diphenylguanidine, and <i>p</i> -phenylenediamine	Rubber gloves and boots

Testy na Alergickou kontaktní dermatitidu

Panel 1			Panel 2		
Patch	Allergen	Micrograms/ cm ²	Patch	Allergen	Micrograms/ cm ²
1.	Nickel sulphate	200	13.	p-tert-Butylphenol formaldehyde resin	50
2.	Wool alcohols	1000	14.	Paraben mix	1000
3.	Neomycin sulphate	230	15.	Carba mix	250
4.	Potassium dichromate	23	16.	Black rubber mix	75
5.	Caine mix	630	17.	Cl+Me-Isothiazolinone (Kathon CG)	4
6.	Fragrance mix	430	18.	Quaternium-15	100
7.	Colophony	850	19.	Mercaptobenzo- thiazole	75
8.	Epoxy resin	50	20.	p-Phenylenediamine	90
9.	Quinoline mix	190	21.	Formaldehyde (N-hydroxymethyl succinimide)	180
10.	Balsam of Peru	800	22.	Mercapto mix	75
11.	Ethylenediamine dihydrochloride	50	23.	Thiomersal	8
12.	Cobalt chloride	20	24.	Thiuram mix	25

Patch test – na umytá záda pacienta jsou přilepeny náplasti s potenciálním alergenem; 2-3 dny – odstranění náplastí a posouzení stupně dermatitidy

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Investice do rozvoje vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Fototoxicitá a senzitivita

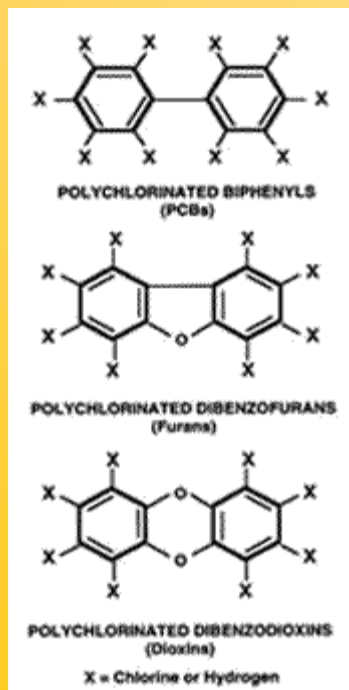
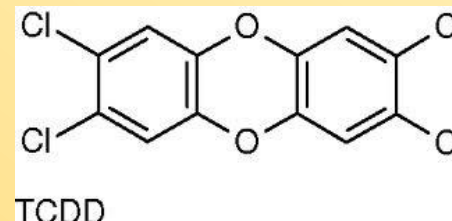
- Elektromagnetické záření (< 290nm = UV, X-rays)
- Absorpce – závisí na chromoforech, tloušťce epidermis, obsahu vody
  - chromofory – melanin (290-320 nm), AK (Trp)
  - expozice UV vede k erythémům (spálení) a zhnědnutí – produkce melaninu melanocyty
- ne vždy toxická – UV záření je kritické pro konverzi 7-dehydrocholesterolu na previtamin D3
  - modré světlo rozkládá bilirubin

Porfyrie – akumulace prekurzorů hemu
– fluorescence při expozici na 400-410nm → **produkce ROS**

Chloracne

- **Vzácná choroba – nemoc z povolání**
  - cysty kolem očí, za ušima, hnědá diskolorace nehtů
  - progresivní degenerace mazových žláz, přechod mazových buněk na keratinizované
  - expozice ligandům AhR

Kožní toxicita

Urticaria – okamžitá

hypersenzitivní reakce typ I
způsobená histaminem a
vasoaktivními peptidy
uvolňovanými z žírných
buněk

- aspirin, azo barviva, benzoáty

Poruchy pigmentace –

melanin je produkován seríí
reakcí s počátkem v tyrosinu

-hyperpigmentace – kovy (Hg,
Pb, As), uhelný dehet, léčiva

-hypopigmentace – fenoly,
katecholy

Slovo závěrem...

Hormonálně nenarušený pohled na svět.....

Investice do rozvoje vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.